

Ж.А.Карибаев¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
(Алматы, Қазақстан)
zhasulan.aldabergen.84@mail.ru

ДАМУЫНДА ЕРЕКШЕ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРҒА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Аңдатпа

Мақалада ғылыми-теориялық зерттеулер мен практикалық тәжірибені талдау негізінде дамуында ерекше қажеттіліктері бар балаларға инклюзивті білім беруді ұйымдастырудың психологиялық-педагогикалық шарттары белгіленген. Атап айтқанда, оларға жататындар: инклюзивті орта, мектепке бармайтын балаларды және олардың ата-аналарын білім беру ортасына кіріктіру арқылы білім алуға деген қолжетімділікті қамтамасыз ету арқылы оқыту мен тәрбиелеу мақсаттарына сәйкестігін саналы ұғыну, жүйелі оқытумен инклюзивті білім беруде тиісті персоналдың болуы; ақыл-ақыл-ой және дене дамуын түзетуге мұқтаж оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру; материалдық-техникалық жасақтау болып табылады.

Кілт сөздер: инклюзия, инклюзивті білім беру; психофизикалық дамуды түзетуді талап ететін балалар.

Ж.А.Карибаев¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)
zhasulan.aldabergen.84@mail.ru

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ С ОСОБЕННОСТЯМИ РАЗВИТИЯ

Аннотация

В статье определены психолого-педагогические условия организации инклюзивного образования детей с особыми потребностями на основе научно-теоретических исследований и анализа практического опыта. В частности, к ним относятся: инклюзивная среда, осознанное понимание актуальности задач обучения и воспитания путем предоставления доступа к образованию через интеграцию детей, не посещающих школу, и их родителей в образовательную среду, наличие соответствующего персонала в инклюзивном образовании с систематическим обучением; организация психолого-педагогической поддержки студентов, нуждающихся в коррекции психического и физического развития; логистика.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивное образование; дети, нуждающиеся в коррекции психофизического развития.

Zh.A.Karibaev¹

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai (Almaty, Kazakhstan)

(Алматы, Қазақстан)
zhasulan.aldabergen.84@mail.ru

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE ORGANIZATION OF INCLUSIVE EDUCATION OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

Annotation

The article defines the psychological and pedagogical conditions for the organization of inclusive education of children with special needs on the basis of scientific and theoretical research and analysis of practical experience. In particular, these include: an inclusive environment, a conscious understanding of the relevance of the tasks of education and upbringing by providing access to education through the integration of out-of-school children and their parents into the educational environment, the availability of appropriate personnel in inclusive education with systematic training; organization of psychological and pedagogical support for students in need of correction of mental and physical development; logistics.

Keywords: *inclusion, inclusive education; children in need of correction of psychophysical development.*

Кіріспе. Қазақстанда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістер, қоғамдық сананың гуманистік сипаты дамуында ерекше қажеттіліктері бар балаларға деген қатынасты өзгертеді. Мемлекеттік саясаттың басым міндеттерінің бірі аталған санаттағы балалардың толыққанды білім алуына, олардың әл-ауқаты мен денсаулығына адекватты жағдай жасау болып табылады. Қазіргі заманғы білім беру жүйесін дамытудың өзекті мәселесі ретінде, алуан түрлі психофизикалық бұзылыстары бар балалардың және олардың дені сау құрдастарымен бірлесіп өмір сүруін қамтитын инклюзивті білім беру алынады.

Алайда, тәжірибе көрсеткендей, біздің елімізде негізінен инклюзивті білім берудің стихиялық сипаты болады, сондықтан ол құрамдас бөліктерінің ғылыми-теориялық негіздерін құрастыруды талап етеді. Себебі, мектептегі оқу жасында баланың болашақ оқу іс-әрекетінің алғышарттарының негіздері қаланады, бала мәдени дағдылар мен қабілеттілікті белсенді түрде меңгереді, оның танымдық мүмкіндіктері белсенді дамуы жүзеге асады. Сондықтан, инклюзивті білім берудің психологиялық-педагогикалық шарттарын, формаларын, әдістерін және принциптерін ғылыми тұрғыда негіздейтін және психофизикалық кемістіктерді азайтуға немесе жоюға ықпал ететін іргелі зерттеулер қажет.

Зерттеу әдістемесі. Қазіргі заманғы зерттеулер мен жарияланымдарды талдау, бірлескен оқыту мен дамытудың ең маңызды және тиімді кезеңі ретінде мектептегі жас кезеңі екендігін көрсетеді, себебі белгілі сенсорлы немесе интеллектуалды бұзылыстардың салдарын жоюдың, оңалту процесіне ата-аналарды ендіру мен отбасындағы баланың өмірін қалпына келтіру арқылы дені сау қатарластарының ортасындағы ерекше ұстанымын қалыптастыруды болдырмаудың бірегей мүмкіндігі болады.

Атап айтқанда, бастауыш мектеп кезеңінде балалардың мүмкіндіктері шектелген қатарластарына байланысты ешқандай қате түсініктері болмайды (бұл қате түсініктерді олар ересектерден меңгереді). Олардың дене және психикалық кемшіліктерге, сондай-ақ басқа адамдардың жеке-дара ерекшеліктеріне (көздің, шаштың түсі, дауыс бояуы және т.б.) қатынасын тәрбиелеу оңай. Бұдан басқа, психофизикалық дамуын түзетуді қажет ететін кіші мектеп жасындағы балалардың дамуының белгілі жағдайында, олар дені сау қатарластарының даму деңгейіне теңестірілуі немесе жақындауы мүмкін және қолданыстағы қазіргі білім беру жүйесінің шеңберінде осы процесті басқаруға болады.

Соңғы уақытта мектептегі инклюзивті білім беру мәселелерін қарастыратын зерттеулердің саны артуды (Р.А.Сүлейменова, А.Т.Искакова, З.А.Мовкебаева, Г.З.Закаева, А.Б.Айтбаева, А.А.Байтұрсынов және т.б.). Е. М.Калининаның жұмысында

психофизикалық дамуында бұзылыстары бар мектеп жасында инклюзивті білім беру, балалардың жеке-дара мүмкіндіктері мен білім беру қажеттіліктеріне сәйкес өмірлік циклді және білім беруді қалпына келтіруге, өзіне және болашаққа деген сенімділікке, дені сау қатарластарымен бірлесіп қоғамдық пікірді өзгерту мүмкіндіктеріне, сондай-ақ ата-аналар мен балалардың мүгедектерді бірлесіп оқыту бойынша толеранттылығын тәрбиелеуге ықпал етеді [4, 125 б.].

Бұдан басқа, мектеп жасында тәрбиеленушілерді жалпы білім беру ортасына енгізу, басқа адамдарға, атап айтқанда психофизикалық бұзылыстары бар адамдарға шынайы ізгілікті қатынасын тәрбиелеуге ықпал етеді. Педагогтің міндеті әрбір тәрбиеленушінің жеке-дара және танымдық мүмкіндіктерін ескере отырып, оның дамуына жағдай жасау болып табылады. Сондықтан, психофизикалық дамуды түзетуді қажет ететін баламен жұмыс жүргізу неғұрлым ерте басталса, оны қоғамға бейімдеу мен әлеуметтендірудің мүмкіндіктері соғұрлым жоғары болады.

Мақаланың мақсаты психофизикалық дамуды түзетуді қажет ететін оқушыларға инклюзивті білім беруді ұйымдастырудың психологиялық-педагогикалық шарттарын теориялық тұрғыда негіздеу болып табылады.

Ғылыми әдебиеттердің қайнар көздерін және практикалық тәжірибені талдау, инклюзивті білім берудің қалыптасуының қазіргі кезеңінде арнайы оқу-тәрбие мекемелерінде ықпалдасудың қолданыстағы тәжірибесіне сүйенудің қажеттілігін көрсетеді.

Мұнда қажетті, тиісті мамандар бар, әрбір баланың жеке-дара ерекшеліктерін есепке алатын арнайы жағдайлар мен әдістемелер құрылған. Яғни, бұл мекемелер инклюзияға арналған өзіндік бастапқы ресурс болып табылады. Атап айтқанда, мектеп пен оқу мекемелерінің арасында психофизикалық бұзылыстары бар балалардың жеке-дара дамуының деңгейін ескере отырып, оларға инклюзивті білім беру бойынша мақсатты бағытталған жұмысты жүргізу үшін аса адекватты жағдайларды қалыпты және арнайы топтарды қамтитын аралас типтегі мекемелер қамтамасыз етеді. Мамандардың пікірлері бойынша, мектептердегі инклюзивті білім берудің әрі қарай дамуы көрсетілген санаттағы балаларға арналған қысқа мерзімді және тәуліктік топтардың құрылуын, оңалту және консультациялық пункттерді және т.б. құруды қамтуы мүмкін.

Бұған ішкі жағдайлар (оқушының психофизикалық даму деңгейінің жас нормасына сәйкестігі немесе жақындығы, қарастырылған мерзімде жалпы білім беру стандартын меңгерудің мүмкіндігі; оқушылардың инклюзивті оқытуға психологиялық даярлығы), сонымен бірге, сыртқы жағдайлар (баланың психофизикалық бұзылыстарын ерте анықтау, ата-аналардың өз балаларын оқытуға тілегі және оларға оқыту үдерісінде көмек көрсетуге дайындығы, балаға тиімді білікті түзету көмегін ұсыну, тиісті бейімделген ортаны құру) ықпал етеді.

Зерттеу нәтижелері. Ғылымда «шарт» ұғымы « бірнәрсе жүзеге асырылатын жағдай, бірнәрсе болатын жағдайлар; міндетті алғышарттар, бірнәрсенің болуын негіздейтін шарттар» деп қарастырылады [2, 870-871бб]. Атап айтқанда, философиялық мағынада шарт – бұл «бірнәрсеге, бір адамға әсер ететін факторлардың жиынтығы, бірнәрсе пайда болатын ортаны құрайды» [8, 625б]. Яғни, философиялық тұрғыдан шарт, нәтижесінде зат пайда болатын және тіршілік ететін фактор болып табылады. Психологияда шартты нақты психикалық құбылыстың дамуына әсер ететін сыртқы және ішкі орта құбылыстарының жиынтығы ретінде түсіндіреді [7, 44б].

Педагогикада «шарт» ұғымы «адамның физикалық, психологиялық, адамгершілік дамуына, оның мінез-құлқына, тәрбиесіне, оқытуға, тұлғаның қалыптасуына ықпал ететін өзгермелі табиғи, әлеуметтік, сыртқы және ішкі әсерлердің жиынтығы» ретінде қарастырылады [6, 36б].

Психофизикалық дамуды түзетуді қажет ететін балаларды табысты әлеуметтендірудің және олардың қоғам өміріне толыққанды қатысуын қамтамасыз етудің

маңызды және ажырамас шарты оларға білім беру болып табылады. Білім беру инклюзивті білім берудің бірінші кезеңі болып табылады.

Мектептің оқу-тәрбие процесі тәрбиелеу және оқыту үдерістерін, оқушылардың тұлғалық сапалары мен қабілеттерін дамытуды, олардың дамуындағы жетіспеушіліктерді түзетуді қамтиды. Психофизикалық дамуды түзетуді қажет ететін балаларды жалпы білім беру мекемелеріне ендіру, ең алдымен ересектердің балаларға деген бағдарларын өзгертеді, яғни балалардың әрқайсысында ерекше білім алу қажеттіліктері бар. Сондықтан, мұндай балалардың мәселелерін кәсіби тұрғыда шешу үшін, олардың жеке-дара ерекшеліктерін ескере отырып, олардың әрқайсысына бірыңғай жағдай жасау қажет [3, 36].

Ғылыми зерттеулер инклюзивті оқыту үдерісінде баланың мүмкіндігінше барынша дамуына жету шарттарын анықтаудың қажеттілігін көрсетеді, атап айтқанда:

- ✓ түзету жұмысын ерте бастау;
- ✓ қолайлы отбасылық ахуал және білім беру мекемесінің отбасымен тығыз өзара байланысы;

- ✓ психофизикалық дамуды түзетуді қажет ететін оқушылардың жас кезеңдеріне және шынайы мүмкіндіктеріне сәйкес адекватты оқу бағдарламалары мен әдістерін қолдану. Соған байланысты, инклюзивті білім берудің қажетті және маңызды шарты бұзылыстардың сипатымен және көрінуімен негізделетін психофизикалық дамуды түзетуді қажет ететін балалардың ерекше білім алу қажеттіліктерін есепке алынуы болатыны міндетті түрде айқындалады. Себебі, тәжірибе көрсеткендей, барынша қанағаттандыруға бағдарлау мұндай оқушыларға жалпы білім беруге жол ашады. Атап айтқанда, психофизикалық дамуды түзетуді қажет ететін балаларға инклюзивті білім берудің педагогикалық шарттарын Н.П. Артюшенко практикада құрастырып, жүзеге асырды:

- адаптивті білім беру ортасы (сәулет және әлеуметтік кедергілерді жою, техникалық және әдістемелік қамтамасыз ету);

- психологиялық-педагогикалық қолдау (жеке білім беру бағдарламасы, жеке және топтық түзетуші-дамытушы сабақтар);

- оқытудың түрлендірілген әдістері мен ұйымдастырушылық формалары (әлеуметтік ықпалдастық, баламалы әдістемелерді қолдану негізінде балалардың бірлескен іс-әрекетінің өзгешелігі);

- педагогтарды ғылыми-әдістемелік қолдау (бірлескен педагогикалық жұмыстың белсенді формалары арқылы біліктілікті арттыру);

- толеранттылық сабақтарын, тақырыптық сабақтарды өткізу арқылы оқу-тәрбие үдерісінің барлық қатысушыларының инклюзивті мәдениетін қалыптастыру, ата-аналарды тарту және оларды психологиялық-педагогикалық қолдау және т.б.[1, 18-19 б.].

А. Ю. Плетневаның пікірі бойынша, оқуда ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін келесі жағдайлар құрылуы қажет:

- оқу-тәрбие үдерісін нормативті-құқықтық құжаттармен қаржылық және заңдық тұрғыда қамтамасыз ету реттелген;

- «ерекше» балалармен жұмыс істеу үшін арнайы дайындалған инклюзивті оқу мекемесінің кадрлық ресурсы;

- кедергісіз орта құруға арналған материалдық-техникалық база (пандустар, көтергіштер, арнайы жабдықталған дәретханалар, емдік дене шынықтыру, психомоторлық түзету кабинеттері, логопедиялық және түзету сабақтарына арналған бөлмелер, спорт залы және т. б.));

- мамандар, педагогтар құрастырған бейімделген оқу жоспарлары мен сабақтардың бағдарламалары;

- балалармен сабақ өткізу үшін үлестірмелі және дидактикалық материал қажет [5].

Талқылау. Жалпы алғанда, мектепте инклюзивті білім берудің теориялық және практикалық аспектілері балалардың өмір сүру әрекетін ұйымдастырудағы пәнаралық және әлеуметтік-психологиялық тұғырларға негізделеді. Педагогикалық және

медициналық көмекті жақындастыру үрдісі педагогтің іс-әрекетінің диагностикалық құрамдас компоненттерін күшейтуде, оны баланың көмекшісі мен кеңесшісі ретінде өзін саналы түрде түсінуде көрініс табады.

Осылайша, аталған саладағы тиісті зерттеулерге қатысты жарияланымдарды талдау, инклюзивті білім берудің педагогтардың психофизикалық кемістігі бар балалармен арнайы ұйымдастырылған өзара әрекеттестігі екендігін көрсетті, бұл ретте инклюзивті білім беру оқытудың ұйымдастырушылық (нормативтік-құқықтық база, кешенді диагностика, оқуда ерекше қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беретін оқу мекемесіне сатылы түрде енгізу) және педагогикалық шарттарын (бейімделген білім беру ортасын құру, балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау, балалардың, педагогтар мен ата-аналардың инклюзивті мәдениетін қалыптастыру) қолдануды қамтиды.

Дұрыс ұйымдастырылған бірлескен оқыту әрбір бала үшін эмоционалды-бағалаушы қатынастың құнды және маңызды тәжірибесін игеруге, өзара әрекеттесуге, бірлескен іс-әрекет барысында іс-әрекеттің алуан түрлі тәсілдерін меңгеруге жағдай жасайды. Сонымен бірге, білімді меңгерудің жалпы түрі психофизикалық бұзылыстары бар оқушылардың қоршаған ортамен өзара әрекеттестігінің шекараларын кеңейтеді, оларды белсенді іс-әрекетке және қарым-қатынасқа ендіріп, табысты дамуына ықпал етеді.

Алайда, инклюзивті білім беру жағдайында балалардың, ата-аналардың, педагогтердың әрбір оқушыны шынайы болмысымен, табиғатымен, сол қалпында қабылдауға үйренуі маңызды болып табылады. Себебі, тәжірибе көрсеткендей, бірлескен оқыту жаңа қоғамды - толерантты, әрбір адамды түсінуге және қабылдауға қабілетті тұлғаны қалыптастырудың алғашырттарын құрады.

Қорытынды. Қорыта келгенде халықтың арасында психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік ағарту жұмыстарын жүргізудің қажеттілігін, сонымен бірге, психофизикалық бұзылыстары бар балаларға қатысты жағымсыз әлеуметтік стереотиптерді өзгертуге бағытталған, жалпы білім беретін мекемелердің педагогикалық персоналын және дамуында ерекше қажеттіліктері бар балаларды, ата-аналарды арнайы оқытудың қажеттілігін көрсетеді. Себебі, оқу-тәрбие үдерісіне қатысушылардың аталған санаттағы балаларды түсінуі, қабылдауы және оларға деген позитивті қатынасы олардың ақыл-ой, эмоционалды және әлеуметтік дамуына белсенді әсер етеді.

Мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі, ақыл-ой және дене дамуын түзетуді қажет ететін балаларды, олардың денсаулық күйіне адекватты түрде сәйкес толыққанды оқыту үшін жағдай құру болып табылады. Сондықтан, бізге инклюзивті білім берудің психологиялық-педагогикалық шарттарын, формаларын, әдістерін, принциптерін ғылыми тұрғыда негіздейтін бірқатар іргелі зерттеулер қажет. Мектептегі оқыту кезеңінде оқуда ерекше қажеттіліктері бар балалар ақыл-ой және дене дамуын түзетуге мұқтаж болатыны белгілі, соның нәтижесінде аталған санаттағы балалар дені сау қатарластарының деңгейіне теңестірілуі немесе жақындауы мүмкін, және қазіргі қолданыстағы білім беру жүйесінің шеңберінде осы үдерісті басқара алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Artyushenko N.P. *Organizational and pedagogical conditions of teaching children with disabilities by means of inclusive education: abstract. diss.... Candidate of Pedagogical Sciences. Sciences'*. — Tomsk, 2010. — 23 p.

2. *Russian, 2000. - Vol. 2. — 1088 p.* 2. Efremova T. *New dictionary of the Russian language explanatory and educational / T. Efremova. — M.: Russian language, 2000. — Vol. 2. - 1088 p.*

3. *Inclusive education. Issue 4. Methodological recommendations for the organization of an inclusive educational process in kindergarten comp.: M.M. Prochukhaeva, E.V. Samsonova. — M.: Center "School book", 2010. — 240 p.*

4. Kalinina E.M. *Modern education and upbringing of preschool children in the context of inclusive education: materials of the Regional seminar "Inclusive education: state, problems, prospects"*. — Minsk: Four Quarters, 2007. — pp. 123-140.
5. Pletneva E. Y. *Tasks and priority directions of state policy in the field of education of disabled children and children with disabilities in the Novossibirskaya region*. — Access mode: <http://www.edu54.ru>.
6. Polonsky V. *Dictionary of education and pedagogy / V. Polonsky*. — M.: Higher School, 2004. — 512 p.
7. *Psychological encyclopedia*. — K.: Academy, 2006. — 424 p.
8. *Soviet Encyclopedic dictionary*. — M.: Soviet Encyclopedia, 1991. — 1600 p.